

Maja IVANOVIĆ¹
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

PRODUKCIJA NAPONEDNOSLOŽENIH I ZAVISNOSLOŽENIH REČENICA U NARATIVNIM TEKSTOVIMA DECE OD OSAM I DESET GODINA²

Cilj rada je da se registruje i ispita upotreba zavisnosloženih i naporednosloženih rečenica u pisanim radovima učenika drugog i četvrtog razreda osnovne škole, odnosno da se ispituju moguće razlike u sintaksičkoj složenosti na dvama navedenim uzrastima. Teorijsku podlogu za ovo istraživanje predstavljaju radovi u kojima se ispituje produkcija složenijih sintaksičkih konstrukcija, a naročito zavisnosloženih rečenica čija upotreba predstavlja jedno od ključnih obeležja sintaksičkog razvoja u školskom periodu. Uobičajeno se smatra da upotreba jedne ili više zavisnih klauza u okviru komunikativne rečenice implicira viši nivo sintaksičkog razvoja, dok češća upotreba naporednosloženih rečenica upućuje na nedovoljnu sintaksičku zrelost.

Korpus za analizu sastojao se od 44 narativa učenika drugog razreda i 42 narativa učenika četvrtog razreda osnovne škole. Utvrđeno je prisustvo oba tipa složenih rečenica na ispitivanim uzrastima. Naglašenija upotreba zavisnih klauza kod učenika četvrtog razreda upućuje na to da su oni i sintaksički zreliji od učenika drugog razreda kod kojih je češća upotreba klauza u naporednom odnosu.

Ključne reči: *sintaksički razvoj, pisano izražavanje, složene sintaksičke konstrukcije, sintaksička zrelost*

---

¹ E-mail: majapivanovic@gmail.com

² Rad je proistekao iz projekta „Jezici i kulture u vremenu i prostoru, broj 178002 (2011-2014), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVOD

Do svoje pete godine, dete usvoji elementarnu gramatiku mater-njeg jezika. Posle pete godine ono postepeno širi repertoar sintaksič-kih konstrukcija, produkuje duže iskaze i mnogo toga što ranije nije bilo u stanju da razume i produkuje, sada može (Tolchinsky, 2004).

Sa polaskom u školu, dete ulazi u svet čitanja i pisanja. Zahvalju-jući ovim dvema veštinama kojima dete ovlada manje ili više uspešno, veliki broj složenijih sintaksičkih konstrukcija usvoji se tokom školo-vanja. Prednosti čitanja i pisanja kao i njihov značaj za kasniji razvoj jezika mogu se videti iz sledećeg primera: ako slušate razgovor između dva deteta - jednog od šest a drugog od osam godina, oba sa tipičnim jezičkim razvojem, teško ćete, na osnovu onoga što se čuje, odrediti koje je dete starije jer i dete na kasnom predškolskom uzrastu ima jasnu i preciznu artikulaciju svih segmenata u govoru, prilično širok izbor leksema, koristi duže i složenije rečenice zavisnog i naporednog odnosa i aktivno doprinosi konverzaciji kao i osmogodišnje dete. Kada bi se pratili markeri jezičkog razvoja u govornom izrazu moglo bi se reći da su oba deteta sličnih razvojno-jezičkih sposobnosti. Međutim, kad su u pitanju pisane forme jezika, dete od osam godina koje je u drugom razredu i koje je već dve godine (najmanje) izloženo različitim vrstama narativnih i ekspozitornih tekstova (putem školskih i doma-ćih zadataka, udžbenika i obavezne lektire) i koje najmanje isto toliko godina čita i piše – nema sumnje da je daleko ispred jednog šestogo-dišnjaka (Nippold, 1998).

Jezički razvoj predstavlja dugotrajan proces koji u kasnijoj fazi obu-hvata i usvajanje i savladavanje pisanog jezičkog izraza. Usvajanje jezi-ka tokom školskog perioda (kasniji jezički razvoj) ne podrazumeva nove jezičke forme. U ovom periodu ključno jezičko postignuće odnosi se na činjenicu da deca stiču sposobnost da već usvojene morfosintaksičke konstrukcije upotrebe za postizanje novih, složenijih ciljeva. Drugim rečima, postojećim jezičkim formama pridodaju se nove funkcije, a već savladane funkcije se iskazuju i putem nekih drugih jezičkih sredstava. Na taj način se proširuje i njihova upotreba i širi postojeće jezičko znanje (Verman & Slobin, 1994, prema Tolchinsky, 2004).

Promene tokom kasnije faze jezičkog razvoja se odigravaju na svim jezičkim nivoima, od morfofonološkog do pragmatikog i podra-

zumevaju ne samo zametke, nego i razvijenije oblike metalingvističke svesti. Istovremeno, dečje predstave o jeziku i jezičkom znanju postaju i apstraktnije i adekvatnije (Ravid, 2004).

Sa uzrastom i dužinom školovanja značajno se menjaju kako kvantitativna, tako i kvalitativna svojstva produkovanih iskaza: što su deca starija i što se duže školuju, njihove sintaksičke konstrukcije postaju duže, raznovrsnije i strukturno složenije (Moskovljević i Ivanović, 2009). Značajne promene na sintaksičkom planu u kasnijoj fazi jezičkog razvoja odigravaju se na *interrečeničnom* kao i na *intrarečeničnom* planu (Karmiloff-Smith, 1986, prema Nippold, 1998).

Promene na interrečeničnom planu odnose se na drugačije i raznovrsnije kombinovanje i povezivanje rečenica, dok su izmene na intrarečeničnom planu izmene u strukturi u okviru pojedinačne rečenice. Novine do kojih dolazi u vezama među rečenicama i unutar njih svode se na to da se za funkcije rečeničnih konstituenata sada može upotrebljavati veći broj različitih ekspanenata. Tako na primer, konstituentne funkcije čiji eksponenti mogu biti pojedinačne lekseme i jednostavnije konstrukcije - naporedne sintagme i neke vrste zavisnih sintagmi s kongruentnim atributom - mogu se produkovati i posredstvom složenijih konstrukcija kao što su zavisne sintagme s nekongruentnim atributom, specifični tipovi sintagmi i, najzad, zavisne klauze (prema Hunt, 1970). Jedan od mogućih načina da se rečenica „produži“ jeste putem upotrebe sintaksičkih konstrukcija sa slabom frekvencom upotrebe. Kako deca sazrevaju u sintaksičkom smislu i proširuju svoju jezičku kompetenciju, imeničke sintagme se više koriste u funkciji apozitiva, proširenog subjekta ali i u ulozi postmodifikatora putem predložko-padežnih konstrukcija (Scott & Stokes, 1995, prema Nippold, 1998). Glagolske sintagme imaju izuzetno slabu frekvencu upotrebe koja vrlo često ide do potpunog izostavljanja i nepostojanja ovog tipa zavisnih sintagmi u tekstovima različitih žanrova dece mlađeg osnovnoškolskog uzrasta (Ivanović i Kašić, 2012), dok je upotreba pasivnih konstrukcija takođe sporadična (Nippold, 1998). Rečenice koje formiraju postaju sve raznovrsnije i u većoj meri prilagođene komunikativnom cilju koji treba da ispune. Naročito raste broj upotrebljenih zavisnih klauza imeničke, pridevske i priloške funkcije koje predstavljaju sastavni deo zavisnosloženih i višestruko složenih rečenica (Hunt, 1965, 1970; Loban, 1976, prema Nippold, 1998)..

Savlađujući teškoće tokom usvajanja pisane forme jezika, dete stiče mogućnost da proveri ono što je napisano, da razmišlja koje će konstrukcije upotrebiti i da li su odgovarajuće, da planira naredne delove teksta kao i da, ukoliko je potrebno, određene pasuse kojima nije zadovoljno čak i zameni nekim drugim sadržajem ili konstrukcijom, čime se dete oslobađa pritiska koji je prisutan prilikom govorenja (Ravid, 2004).

Takođe, činjenica je da svako od nas pisanu formu doživljava kao nadređenu u odnosu na govornu i da se svako od nas trudi da u pisanju da svoj maksimum kako na planu sadržaja i stila rečenice, tako i na planu njene gramatičke strukture što nužno vodi produkovanju konstrukcija koje su složenije, koje se u govornom izrazu ređe upotrebljavaju i koje se sa aspekta sintakse tretiraju kao „zrelije“. Više planiranja i promišljanja oko toga šta će se napisati, kao i svest o auditorijumu do koga će stići pisana reč utiče na to da rečenice produkovane u pisanom diskursu školske dece odlikavaju njihov nivo metajezičke svesti i otkrivaju koliko su sintaksički zrela shodno tome da li rečenice povezuju na jedan ili drugi način; sintaksičku zrelost otkriva i to da li će u funkciji subjekta, na primer, biti upotrebljena naporedna sintagma ili neka od zavisnih klauza imeničke funkcije. Na osnovu markera sintaksičke složenosti u pisanom diskursu može se odrediti nivo sintaksičke zrelosti.

Markeri sintaksičke složenosti (zrelosti)

Upotreba različitih (i složenijih) sintaksičkih struktura utiče na variranje produkovanih rečenica i po stilu i kvantitativno, pruža mogućnost da rečenicu počnete na različite načine i da na taj način nijansirate njeno značenje (Higgins, Miller, & Wegmann, 2006, prema Beers & Nagy, 2009). Glavni nosilac složenosti u jeziku je sintaksička struktura produkovanih iskaza (Kristal, 1996). Vrste rečeničnih i drugih upotrebljenih konstrukcija su ključni pokazatelj nivoa sintaksičke zrelosti kod dece školskog uzrasta.

Međutim, važno je naglasiti da složenije strukture na planu sintakse ne znače nužno i bolje pisanje, ne obezbeđuju istovremeno i viši kvalitet teksta. Ono što jedan pisani diskurs čini fluentnim jeste njegova sintaksička raznovrsnost, a ne složenost. Činjenica je da postoje bolja i lošija rešenja za povezivanja reči i klauza, kao što ima i uspeš-

nih i manje uspešnih formiranja složenih konstrukcija (Beers & Nagy, 2009). Kada dete u svojoj pisanoj produkciji upotrebi neku glagolsku sintagmu, to zahteva veću sintaksičku spretnost i prefinjenost u formiranju i ulančavanju rečeničnih konstituenata nego što je potrebno za produkciju zavisnih klauza jer podrazumeva zgusnut i koncizan iskaz (Loban, 1976). Može se reći da produkovanje dužih rečenica ne podrazumeva uvek nužno i porast sintaksičke zrelosti u pisanju ili govorenju (Scott, 1988).

Brojni pokušaji da se kvantifikuje sintaksička složenost zadržali su se na obeležjima teksta na nivou rečenice, a kao najčešći parametri navode se sledeće sintaksičke varijable: broj reči u rečenici; broj reči u pojedinačnoj klauzi; ukupan broj klauza i procenat zavisnih klauza u odnosu na ukupan broj klauza u tekstu (prema Hunt, 1970). Kao najpouzdaniji markeri sintaksičke složenosti u pisanju su se pokazali: broj klauza u komunikativnoj rečenici; broj reči u klauzi i broj reči u komunikativnoj rečenici (Beers & Nagy, 2009).

Sintaksička zrelost se najčešće definiše kao sposobnost da se produkuju složene sintaksičke konstrukcije. Njeno najvažnije obeležje se odnosi na formiranje i umetanje zavisnih klauza u široj komunikativnoj rečenici (Silva, Sanchez Abchi & Borzone, 2010). Uobičajeno se smatra da upotreba jedne ili više zavisnih klauza u okviru komunikativne rečenice implicira viši nivo sintaksičkog razvoja, dok češća upotreba naporednosloženih rečenica upućuje na nedovoljnu sintaksičku zrelost (Veliz, 1999, prema Silva, Sanchez Abchi & Borzone, 2010).

CILJ RADA

Osnovni cilj ovog rada je da se registruje i ispita upotreba zavisnosloženih i naporednosloženih rečenica u pisanim radovima učenika drugog i četvrtog razreda osnovne škole, odnosno da se ispituju moguće razlike u sintaksičkoj složenosti na dvama navedenim uzrastima. Navedeni uži cilj proistekao je iz šireg cilja: doprinos korpusu znanja u cilju inicijalnog mapiranja liste sintaksičkih varijabli relevantnih za procenu stepena zrelosti pisanog diskursa.

METODOLOGIJA RADA I KORPUS

Korpus za analizu sastojao se od 44 pisana rada učenika drugog razreda i 42 pisana rada učenika četvrtog razreda jedne beogradske osnovne škole. Neke od karakteristika uzorka kao što su pol ili socio-ekonomski status ovom prilikom nisu uzete u obzir. Radovi koji su ušli u korpus za analizu prikupljeni su tokom 2009. godine i predstavljaju deo šireg projekta o predlaganju obrazovnih standarda za predmet Srpski jezik za kraj prvog obrazovnog ciklusa. U ovom istraživanju izabrani su narativni tekstovi s obzirom na činjenicu da se ovaj tip diskursa najranije usvaja i da se deca upoznaju s karakteristikama ovog žanra već na predškolskom uzrastu. Učenici drugog i četvrtog razreda koji su učestvovali u istraživanju imali su isti zadatak – da tokom jednog školskog časa napišu sastav na zadatu temu. Sva deca su dobila identično štampano uputstvo koje ih je usmeravalo kako treba da izgleda njihov narativni tekst, koje delove treba da sadrži i podsećalo ih da svom zadatku daju i naslov.

Prikupljeni radovi su kodirani i segmentirani na adekvatan način. Segmentacija je obezbeđivala logično strukturiranje smislenih delova pošto je tokom kodiranja primećeno izvesno narušavanje predikativnih celina u pojedinim zadacima (Radenković, 1984). Tako kodirani, radovi su preneti u digitalnu formu i analizirani. Analizirane su sledeće varijable: dužina teksta izražena brojem komunikativnih rečenica, dužina komunikativne rečenice izražena brojem reči i brojem klauza, dužina pojedinačne klauze izražena brojem reči. Takođe, sintaksičke varijable su obuhvatale i broj zavisnosloženih, naporednosloženih i višestruko složenih rečenica, kao i ukupan broj zavisnih klauza u tekstu. Na primer, u zavisnosložene rečenice svrstane su one koje imaju jednu upravnu rečenicu i jednu ili više subordiniranih klauza: *Kad sam stigla u Beograd jedva sam čekala da ispričam tetki kako je bilo (Nar 23 II). Kada smo došli do malčice dublje vode gde ja ne mogu da dotaknem tlo, malo sam se uplašila (Nar 42 IV).*

Naporednosložene rečenice su one sa dve ili više nezavisnih klauza povezane nekim naporednim odnosom: *Ja sam trčala po traci, moja sestra je vozila bicikl bez sedišta, moj brat se rastezao na nekoj spravi (Nar 33 II). Brod je bio ogroman i nije mogao da stane u mestu nego je nastavio da plovi ka parkingu (Nar 42 IV).*

U višestruko složene rečenice svrstane su one koje imaju jednu ili više glavnih rečenica i jednu ili više zavisnih klauza koje su u međusobnoj koordinaciji: *Želela sam da se družim s njenom ćerkom, ali ona je 3 godine starija od mene pa ne znam da li ću uspeti da se družim s njom* (Nar 26 II). *Mama je tek tada primetila da sam ih zaboravila i rekla mi je da se držim za njena leđa i da se ne plašim* (Nar 42 IV).

U tekstovima koji su činili korpus za ovo istraživanje obeleženi su i izdvojeni i drugi tipovi rečenica kao što su: jezgrene, proširene, nepotpune, negramatične i besmislene rečenice, ali one nisu ovde pojedinačno analizirane i date su samo u svrhu poređenja sa naporednim i zavisnim klauzama unutar složenih i višestruko složenih rečenica.

REZULTATI I DISKUSIJA

U istraživanju koje smo sproveli, u 44 pisana narativa učenika drugog razreda ukupno je analizirano 508 komunikativnih rečenica, a u okviru njih učenici su produkovali ukupno 985 klauza, formiranih od 4827 reči. Učenici četvrtog razreda su u 42 narativna teksta ukupno napisali 591 komunikativnu rečenicu, 1163 klauze i 6004 reči. Ovi rezultati su prikazani u Tabeli 1. Podaci pokazuju da postoji tendencija rasta dužine pisanih tekstova izražene svim praćenim parametrima. Drugim rečima, starija deca iz uzorka pišu duže narative i to se uočava i na nivou broja reči, i na nivou klauza kao i na ukupnom broju komunikativnih rečenica.

Tabela 1- Ukupan broj komunikativnih rečenica, klauza i reči u korpusu

Razred	Ukupan broj komunikativnih rečenica	Ukupan broj klauza	Ukupan broj reči
II razred	508	985	4827
IV razred	591	1163	6004

Kod dece sa tipičnim jezičkim razvojem postoji *crossover* period tokom kojeg prvo raste broj klauza u govornom diskursu, da bi, kad dete postane fluentno u pisanju, broj klauza porastao i u pisanom izrazu (Loban, 1976, prema Scott, 2004).

U Tabeli 2 predstavljeni su najčešći parametri sintaksičke složenosti. Kako deca rastu i što se duže školuju, u pisanju (i u govorenju) se povećava njihova sposobnost za produkciju sve složenijih struktura,

što odslikava njihovo usvajanje novih konstrukcija i njihov pokušaj da složenije misaone sadržaje izraze složenijim jezičkim sredstvima (Scott, 1988).

Tabela 2 – Najčešći parametri sintaksičke složenosti na nivou teksta

Razred	AS broja komunikativnih rečenica u tekstu	AS broja klauza u komunikativnim rečenicama	AS broja reči u klauzi	AS broja reči u komunikativnim rečenicama
II razred	11,54	1,94	4,90	9,50
IV razred	14,07	1,97	5,16	10,16

Učenici drugog razreda pišu narative koji imaju prosečno 11,54 komunikativne rečenice dok narativi u četvrtom razredu u proseku sadrže 14,07 komunikativnih rečenica. Dve najčešće sintaksičke mere u istraživanjima koja se odnose na usvajanje složenih sintaksičkih konstrukcija su broj klauza u rečenici i broj reči u klauzi. Mlađa deca produkuju u proseku 1,94, a starija 1,97, dakle skoro dve klauze u okviru jedne komunikativne rečenice javljaju se i kod jednih i kod drugih. Ovakav rezultat može biti pokazatelj postupnosti u proširivanju jezičke kompetencije, ali može biti i posledica naše dugogodišnje pedagoške prakse u kojoj se deca „baždare“ da produkuju što kraće i što jednostavnije rečenice da bi se izbegla eventualna značenjska konfuzija i glomazne i nespretno konstruisane rečenice.

I kad je u pitanju broj reči u klauzi, i ovde postoji minimalna razlika među decom ispitivanih uzrasta: kod desetogodišnjaka se javlja 5,16 reči u proseku u jednoj klauzi, a kod osmogodišnjaka 4,90. Prema broju reči u komunikativnoj rečenici ne mogu se značajno diferencirati učenici drugog razreda od učenika četvrtog razreda, iako kod desetogodišnjaka dužina komunikativne rečenice izražena brojem reči iznosi 10,16, a kod osmogodišnjaka ima prosečno 9,50 reči u komunikativnoj rečenici.

Rezultati ovog istraživanja koji se odnose na broj reči u klauzi i broj reči u komunikativnoj rečenici mogli bi biti upotrebljeni za poređenje sa akademskim postignućem ispitanika. U nekim sličnim ispitivanjima (Hunt, 1965, 1970) ističe se pozitivna korelacija između sintaksičke složenosti i akademskog uspeha učenika i insistira se na njihovom odnosu. Deca sa slabijim opštim uspehom u školi produkuju tekstove sa manje reči u klauzi i manje reči u komunikativnoj rečenici. Sa druge strane, uspešniji đaci pišu prosečno duže klauze i duže ko-

munikativne rečenice izražene brojem reči. Takođe se pokazalo u nekim istraživanjima da sintaksička sposobnost formiranja konstrukcija sa zavisnim klauzama predstavlja značajan prediktor akademskog uspeha (Loban, 1976, prema Scott, 2004).

Deca mlađeg školskog uzrasta (i učenici drugog i učenici četvrtog razreda) produkuju narative koji se značajno razlikuju od onih koje pišu deca u višim razredima i odrasli, ne samo prema sadržaju i izboru teme, nego i prema morfosintaksičkim karakteristikama i izboru leksema (Hunt, 1970). Imajući u vidu ovu činjenicu, iako su deci mlađeg školskog uzrasta na raspolaganju ista jezička sredstva kao i odraslim izvornim govornicima srpskog jezika, evidentno je da ona formiraju manje raznovrsne sintaksičke konstrukcije, a često produkuju nespretne kombinacije i na morfološkom, a naročito na sintaksičkom planu. Moglo bi se reći da, uprkos tome što se složenije sintaksičke konstrukcije postupno usvajaju i proširuju kako po obimu tako i po tipu, relativno se brzo postaje izvornim govornikom nekog jezika, ali da bi se postalo veštim, spretnim i uspešnim govornikom, to zahteva mnogo vremena. Ima mnogo jezičkih pojava koje se javljaju pre polaska u školu, ali imaju „dugu razvojnu istoriju“ (Berman, 2004).

U sledećoj tabeli dati su tipovi rečenica čija je upotreba registrovana i njihov prosečan broj u pojedinačnim tekstovima. Odnos zavisnosloženih i naporednosloženih rečenica produkovanih u tekstu učenika mlađeg i starijeg ispitivanog uzrasta predstavlja moguće razlike u sintaksičkoj zrelosti među njima. Već smo istakli značaj upotrebe zavisnih klauza i to da njihovo češće javljanje u tekstu implicira viši nivo sintaksičkog razvoja i veću sintaksičku zrelost (Veliz, 1999, prema Silva, Sanchez Abchi, & Borzone, 2010). Takođe, veća učestalost javljanja koordiniranih klauza upućuje na nedovoljnu sintaksičku zrelost i smanjenu sposobnost u produkovanju složenijih sintaksičkih konstrukcija.

Tabela 3 – Prosečan broj analiziranih rečeničnih tipova u tekstu

Razred	Prosečan broj zavisnosloženih rečenica	Prosečan broj naporednosloženih rečenica	Prosečan broj višestrukosloženih rečenica	Prosečan broj ostalih rečeničnih tipova*
II razred	2,91 (25,22%)	1,73 (14,96%)	1,73 (14,96%)	5,18 (44,86%)
IV razred	3,42 (24,31%)	2,76 (19,62%)	2,24 (15,92%)	5,76 (40,94%)

*Ostali rečenični tipovi su: jezgrene rečenice, proširene, nepotpune, negramatične i besmislene koje ovom prilikom nisu posebno analizirane ni obrađene.

U jednom narativnom tekstu koje je napisalo osmogodišnje dete ima prosečno 2,91 zavisnosložena i 1,73 naporednosložene rečenice od ukupno 11,54 komunikativne rečenice, što znači da su više od četvrtine rečenica zavisnosložene (25,22%), a na naporednosložene otpada blizu 15% (14,96%). Kada ove brojke uporedimo sa rezultatima za desetogodišnjake, onda se može primetiti sledeće: na starijem uzrastu povećava se broj zavisnosloženih rečenica tako da ih ovde ima 3,42 u proseku. Međutim, u procentima to je manje od jedne četvrtine svih rečenica u tekstu (24,31%) jer su desetogodišnjaci produkovali duže tekstove, to jest imali prosečno veći broj komunikativnih rečenica (Tabela 2). Ako ovome dodamo i broj višestruko složenih rečenica koje takođe sadrže jednu ili više zavisnih klauza i pripadaju kompleksnijim sintaksičkim konstrukcijama, onda se povećava i procenat produkovanih predikativnih formi u čijem sastavu su zavisne klauze na 40,21% kod učenika drugog razreda i 40,23% kod učenika četvrtog razreda.

Ono što je veoma informativno sa stanovišta sintaksičke složenosti je i broj zavisnih klauza u tekstu (koje su se javile u zavisnosloženim i višestruko složenim rečenicama) i kojih u drugom razredu ima 6,68, a u četvrtom 7,76 (Tabela 4).

Tabela 4 – Prosečan broj zavisnih klauza u tekstu u odnosu na ukupan broj klauza

Tekst	Ukupan broj klauza u tekstu	Broj zavisnih klauza u tekstu
II razred	22,39	6,68 (29,83%)
IV razred	27,70	7,76 (28,01%)

Na ovakve rezultate verovatno izvesnog uticaja ima i činjenica da deca čiji učitelji češće koriste složenije sintaksičke strukture (zavisnosložene i višestruko složene rečenice) postaju za kraće vreme sintaksički spretnija i veštija u formiranju složenih konstrukcija, od one dece čiji se učitelji uglavnom služe jednostavnijim sintaksičkim formama (Huttenlocher, 2002, prema Nippold, 2004).

Dobijeni rezultati koji su u ovom članku prezentovani manje ili više koreliraju sa razmatranim radovima stranih autora, odnosno ne odstupaju značajnije od rezultata koji se u tim istraživanjima navode (Hunt, 1965; O'Donnell, Griffin & Norris, 1967; Morris & Krump, 1982; Klecan-Aker & Hedrick, 1985; Loban, 1986; Beers & Nagy, 2009; Beers & Nagy, 2011; Silva, Sanchez & Borzone, 2010; Gutierrez-

Clellen & Hofstetter, 1994), kao i u istraživanjima koja su sproveli domaći autori (Moskvljević, 1989; Kašić, 2002; Kašić i Borota, 2003).

Svi praćeni sintaksički parametri imaju tendenciju porasta na starijem uzrastu. Međutim, pokazatelji sintaksičke zrelosti odnosno upotreba zavisnih klauza u okviru zavisnosloženih i višestruko složenih rečenica koja bi trebalo da postepeno raste sa uzrastom, pretpostavlja smanjenu upotrebu napredno vezanih klauza. Drugačije rečeno, ako broj rečenica sa zavisnim klauzama raste, broj koordiniranih rečenica se smanjuje. Naši rezultati pokazuju da je i kod dece u četvrtom razredu još uvek u porastu upotreba nezavisnosloženih rečenica.

Pretpostavljamo da su ovakva sintaksička raspoređenost i izbor naprednih veza među klauzama rezultat uticaja žanra na strukturu teksta. Ova pretpostavka potkrepljena je jednim širim istraživanjem sa većom bazom pisanih zadataka (kojoj pripadaju i ovde analizirani radovi), u kome su analizirani, pored narativnih i ekspozitorni tekstovi (Moskvljević i Ivanović, 2009). Prema tim rezultatima, kod istih učenika prosečan broj zavisnosloženih rečenica u ekspozitornom tekstu je 1,45 u drugom razredu i 1,62 u četvrtom. Ovde se vidi da upotreba naprednosloženih rečenica opada s uzrastom, pa tako u ekspozitornom tekstu učenika drugog razreda ima prosečno 2,95 ovih rečenica, ali se taj broj u četvrtom razredu smanjuje i iznosi 2,57. Navedene brojke idu u prilog stanovištu prema kome su sintaksička raznovrsnost i raspored sintaksičkih konstrukcija u velikoj meri osetljive na žanr teksta. Ovakav zaključak navodi na pretpostavku da postoji više aspekata sintaksičke zrelosti te da su neki parametri čvršće povezani s pojedinim od njih, dok se na osnovu nekih drugih sintaksičkih varijabli mogu utvrditi pretežni tipovi konstrukcija u različitim vrstama pisanog diskursa: više reči u klauzi, ali manje klauza u komunikativnoj rečenici su odlike ekspozitornih tekstova, a veći broj klauza u okviru šire sintaksičke konstrukcije je tipičniji za narativni žanr i govorni diskurs (Beers, & Nagy, 2009).

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize rezultata, sintaksička zrelost raste sa uzrastom a njeni pokazatelji su: postepeno povećanje broja reči u komunikativnoj rečenici i povećanje broja klauza u komunikativnoj rečenici.

U novije vreme uglavnom je prihvaćeno gledište prema kome su složene konstrukcije one koje sadrže jednu ili više zavisnih klauza kao i da njihova upotreba implicira viši nivo sintaksičkog razvoja (Veliz, 1999, prema Silva, Sanchez Abchi, & Borzone, 2010). Češća upotreba koordiniranih rečenica se tretira kao znak sintaksičke nezrelosti (Veliz, 1999, prema Silva, Sanchez Abchi, & Borzone, 2010).

Složene sintaksičke konstrukcije postepeno se usvajaju na taj način što broj zavisnih konstrukcija postepeno raste, a broj naporednih konstrukcija opada (Hunt, 1965, 1970). Posledica toga je da deca starijeg uzrasta produkuju veći broj rečenica sa zavisnim klauzama, a deca mlađeg uzrasta produkuju veći broj rečenica u naporednom odnosu.

Individualna varijabilnost je vrlo visoka na svim uzrastima, uprkos trendu ka složenijoj sintaksi koja raste hronološki (Nippold, Ward-Lonegran, & Fauning, 2005). Na primer, u korpusu postoji tekst od ukupno 399 reči u kome je produkovano 8 zavisnosloženih rečenica, ali i tekst od svega 53 reči u kome je zavisnosložena rečenica upotrebljena samo jednom.

Na osnovu rezultata koji su predstavljeni u ovom radu a koji se odnose na postavljeni širi cilj istraživanja može se zaključiti da ima više sintaksičkih varijabli koje su relevantne za procenu stepena zrelosti pisanog diskursa. Kao vodeći pokazatelji navedenog segmenta jezičkog razvoja izdvojile su se: prosečna dužina komunikativne rečenice izražena brojem reči i prosečna dužina klauze takođe izražena brojem reči. Ove dve varijable koreliraju sa najpouzdanijim pokazateljima sintaksičke složenosti na nivou teksta koje je ustanovio Hant (Hunt, 1970). „Zrelije“ pisane zadatke u sintaksičkom smislu produkuju ona deca u čijim se komunikativnim rečenicama i klauzama primarni i sekundarni konstituenti iskazuju uz različite modifikatore, tj. čije su rečenice u oba slučaja duže. S druge strane, treći Hantov sintaksički parametar koji je od izuzetnog značaja za procenu sintaksičke zrelosti: broj zavisnih klauza se u našem slučaju nije pokazao kao relevantan činilac. Međutim rezultati istraživanja (Moskovljević i Ivanović, 2009) koje smo naveli u prethodnom odeljku nedvosmisleno upućuju na zaključak da se sintaksička zrelost povećava s uzrastom i vremenom provedenim u školskoj klupi, ali i da varira u zavisnosti od jezičkog izraza (pisani ili govorni) i da je osetljiva na žanrovsku pripadnost teksta (Moskovljević i Ivanović, 2009, Beers & Nagy, 2009, i dr.).

LITERATURA

1. Beers, S. F., & Nagy, W. E. (2009). Syntactic complexity as a predictor of adolescent writing quality: which measures? Which genre? *Reading & Writing*, 22: 185-200.
2. Beers, S. F., & Nagy, W. E. (2011). Writing development in four genres from grades three to seven: syntactic complexity and genre differentiation. *Reading & Writing* 24: 183-202.
3. Berman, R. A. (2004). Between Emergency and Mastery. In: R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp.9-35). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company,
4. Gutierrez-Clellen, V.F., & Hofstetter, R. (1994). Syntactic Complexity in Spanish Narratives: a Developmental Study. *Journal of Speech and Hearing Research* 37,645-654.
5. Hunt, K. W. (1965). *Grammatical structures written at three grade levels*. (research report No.3). Champaign, IL: National Council of Teachers of English.
6. Hunt, K. W. (1970). Syntactic Maturity in Schoolchildren and Adults. *Monographs of the Society for Research in Child Development* 35 (1),1-67.
7. Ivanović M., Kašić Z. (2012). Tipovi sintagmi u promeni komunikativnog registra kod učenika četvrtog razreda. *VI međunarodni naučni skup Specijalna edukacija i rehabilitacija danas*, 14-16. septembar Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, *Zbornik radova*, 28-32.
8. Kašić, Z. (2002). Agramatična produkcija i semantička „zbrka“ kod dece ranog školskog uzrasta. *Istraživanja u defektologiji*, 1, 113 -130.
9. Kašić, Z., Borota, V. (2003). Negramatičnost i agramatizam u aktivnom sintaksičkom razvoju. *Srpski jezik*, VIII/1-2, 439-455.
10. Klecan-Aker, J. S., & Hedrick, D. L. (1985). A study of syntactic language skills of normal school-age children. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools* 16, 187-198.
11. Kristal, Dejvid (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.

12. Loban, W. (1976). *Language development: kindergarten through grade twelve* (Research report No.18). Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
13. Morris, N. T., Crump, W.D. (1982). Syntactic and vocabulary development in the written language of learning disabled and non-disabled students at four age levels. *Learning Disability Quarterly* 5, 163-172.
14. Moskovljević, J. (1989). Razumevanje i upotreba rečenica kod desetogodišnjaka. *Književnost i jezik*, 2, 138-144.
15. Moskovljević, J., Ivanović, M. (2009). „Kvantitativna sintaksička svojstva pisanog jezičkog izraza desetogodišnjaka“. Rad izložen na Sedamnaestom kongresu Saveza slavističkih društava Srbije. 18-20 septembar, Sokobanja.
16. Nippold, M. A. (2004). Research on Later Language Development. In: R. A. Berman (ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp. 1-9). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
17. Nippold, M. A. (1998). *Later Language Development (The Schoolage and Adolescent Years)*. Austin, Texas.
18. Nippold, M.A., Ward-Lonegran, J.M., Fauning, J. L. (2005). Persuasive writing in children, adolescents, and adults: a study of syntactic, semantic, and pragmatic development. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools* 36, 125-138.
19. O' Donnell, R., Griffin, W., Norris, R. (1967). *Syntax of kindergarten and elementary schoolchildren: a transformational analysis* (Research report No. 8). Champaign IL: National Council of Teachers of English.
20. Radenković, Lj. (1984). Smislonost teksta kao stepen pismenosti. U S. Vasić i dr. (ur.), *Pitanja elementarne pismenosti* (str.157-161). Beograd: Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora.
21. Ravid, D. (2004). Derivational morphology revisited. In R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp.53-83). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

22. Scott, Ch. M. (1988). Spoken and written syntax. In M. A. Nippold (Ed.), *Later language development: Ages nine through nineteen* (pp.49-95). Austin, Texas: PRO-ED.
23. Scott, Ch. M. (2004). Syntactic Ability in Children and Adolescents with Language and Learning Disabilities. In R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp.111-135). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company..
24. Silva, M. L., Sanchez Abchi, V., Borzone, A. (2010). Subordinated Clauses Usage and Assessment of Syntactic Maturity: a Comparison of Oral and Written Retellings in Beginning Writers. *Journal of Writing Research* 2 (1), 47-64.
25. Tolchinsky, L. (2004). The Nature and Scope of Later Language Development. In R. A. Berman (Ed.), *Language Development across Childhood and Adolescence* (pp. 233-249). Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

USAGE OF SUBORDINATED AND COORDINATED CLAUSES IN SECOND GRADE AND FOURTH GRADE NARRATIVE TEXTS

Maja Ivanović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The research examined selected aspects of language development in the context of narratives. The purpose of this study was to register and examine the usage of coordinated and subordinated clauses in narrative texts produced by second grade and fourth grade primary school students. It is assumed that possible differences within syntactic complexity between second graders and fourth graders show different levels of syntactic maturity.

The children that participated in this study were attending the same primary school located in Belgrade, Serbia. Written text corpus was collected from 42 second graders and 44 fourth graders. The analysis of data included qualitative as well as quantitative parameters.

The presence of both sentence types -compound and complex was registered in both grades. The prevailing usage of subordinated clauses in the fourth grade implies that they are more syntactically mature than second graders who produce more coordinated clauses. The analysis underscores the significance of subordination as an indicator of syntactic maturity.

Key words: syntactic development, written production, syntactic complexity, syntactic maturity

Primljeno: 27.6.2013.

Prihvaćeno: 23.7.2013.